

دوفصلنامه زبان‌شناسی گویش‌های ایرانی دانشگاه شیراز

سال ۲، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۶

صص: ۷۶-۹۶

تکواژهای دستوری اسم در کردی سورانی:

یک بررسی صرفی - واجی

آزاد محمدی*

گلناز مدرسی قوامی**

چکیده

مقاله پیش رو در چارچوب واج‌شناسی زایشی به فرایندهای صرفی- واجی تکواژهای دستوری اسم در کردی سورانی می‌پردازد. در این تحقیق دو هدف اصلی دنبال می‌شود: یکی معرفی تکواژگونه‌های تکواژهای دستوری اسم در کردی سورانی و دیگری دست‌یافتن به فرایندهای اشتقاق این صورت‌های متناوب از صورت زیرساختی است. بدین‌منظور پیکره‌ای ده‌ساعته از گویشوران شهر مریوان جمع‌آوری شد. این پیکره آوانویسی و طبقه‌بندی و در نهایت تحلیل شد. نتیجه این تحلیل‌ها نشان داد که در زبان کردی سورانی افزودن تکواژهای دستوری به اسم، فرایندهای درج، حذف و تبدیل واکه به غلت در مرز این تکواژها و پایه اسمی بسیار فعال است.

واژه‌های کلیدی:

درج، حذف، تبدیل به غلت، کردی سورانی، تکواژهای دستوری، اسم.

* دانشجوی دکتری زبان‌شناسی همگانی دانشگاه تهران (نویسنده مسئول) Azad.mohammadi@ut.ac.ir

** عضو هیات‌علمی گروه زبان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی modarresighavami@atu.ac.ir

تاریخ پذیرش مقاله: ۹۶/۱۱/۱۰

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۵/۸

۱. مقدمه

صرف- واج شناسی^۱ یا واژواج شناسی حوزه‌ای است که به تعامل واج شناسی و صرف یا به عبارت دیگر به تحلیل عوامل واجی تعیین کننده صورت تکواژها می پردازد. برای مثال، پسوند جمع در انگلیسی، که با نشانه (e)s- در خط بازنمایی می شود، در سطح آوایی^۲ به سه صورت [-s]، [-z] و [-ɪz] ظاهر می شود. در صرف- واج شناسی یکی از این صورت‌ها را به عنوان بازنمایی زیرساختی^۳ در نظر می گیرند و صورت‌های دیگر تنها بازنمایی آوایی متفاوتی از این بازنمایی زیرساختی هستند که در شرایط و بافت آوایی متفاوت ظاهر می شوند. تناوب‌های آوایی تکواژهای دستوری اسم در بافت‌های آوایی متفاوت در زبان کردی سورانی در پژوهش حاضر مورد بررسی قرار گرفته است. محققان ایرانی از جمله کلباسی (۱۳۶۲) و رخزادی (۱۳۹۰) و محققان خارجی از جمله مکاروس^۴ (۱۹۵۸) و مکنزی^۵ (۱۹۶۱) از نظام آوایی زبان‌های کردی سخن گفته‌اند، اما به فرایندهای صرفی- واجی تنها به صورت گذرا اشاره کرده‌اند. از جمله منابعی که به فرایندهای صرفی- واجی در کردی کله‌ری پرداخته‌اند می توان به فتاحی (۱۳۹۰) و فتاحی (۱۳۹۴) اشاره کرد.

به منظور استخراج فرایندهای صرفی- واجی تکواژهای دستوری اسم، پیکره‌ای هدایت شده از نمونه‌های گفتاری گویشوران کردی سورانی گردآوری شد. به علاوه، از شم زبانی یکی از نگارندگان به عنوان گویشور بومی کردی سورانی در گردآوری داده‌ها استفاده شد. داده‌های به دست آمده با استفاده از الفبای آوانگاری بین‌المللی آوانویسی،

^۱ morphophonology

^۲ phonetic level

^۳ underlying representation

^۴ E. N. McCarus

^۵ D. N. MacKenzie

هجابندی و تحلیل شد. بدین ترتیب که صورت‌های متناوب تکواژهای دستوری جمع، معرفه، نکره و ضمائر متصل ملکی اسم به‌دست آمد. سپس، صورت زیرساختی هر یک از تکواژها تعیین و فرایندهای آوایی اشتقاق صورت‌های متناوب از صورت زیرساختی و قاعده‌های مربوطه به‌دست داده شد. برای تعیین بازنمایی زیرساختی تکواژها از میان تکواژگونه‌های مختلف یک تکواژ از معیارهای روش‌شناختی کشف بازنمایی زیرساختی از جمله گرایش‌های جهانی^۱، بسامد وقوع^۲ و توجیه‌پذیری آوایی^۳ استفاده شد. همچنین، در تحلیل داده‌ها از اختصارات جدول ۱ به شرح زیر بهره گرفته شد.

جدول (۱) اختصارات به‌کار رفته در تحلیل داده‌ها

ش ۱	ش ۲	ش ۳	ج	ش	ض	مع	م	نک
اول شخص	دوم شخص	سوم شخص	جمع	شناسه	ضمیر	معرفه	مفرد	نکره

۲. تحلیل داده‌ها

در این بخش تکواژهای دستوری اسم و تکواژگونه‌های آوایی آن‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهیم. در هر مورد پس از مروری بر پیشینه مطالعات مربوط به تکواژ مورد نظر، صورت‌های آوایی آن تکواژ در بافت‌های متفاوت معرفی می‌شود. سپس صورت زیرساختی هر تکواژ براساس معیارهای روش‌شناختی کشف بازنمایی زیرساختی تعیین و قاعده واجی مربوطه ارائه می‌شود.

^۱ universal tendencies

^۲ frequency of occurrence (distribution)

^۳ phonetic plausibility

۲-۱. تکواژ جمع

کلباسی (۱۳۶۲: ۱۸) در کردی موکریانی یا همان گونه که از عنوان کتاب او، گویش کردی مه‌باد مشخص است، صورت جمع حاصل افزوده شدن [-an] به اسم‌های مفرد معرفی شده است که در اتصال به اسم‌های مختوم به واکه، صورت‌های متفاوتی می‌پذیرد. او خاطر نشان می‌کند که نشانه جمع عربی /-at/ و صورت‌های منشعب از آن مانند /-dʒat/ نیز در این گویش به کار گرفته می‌شود.

مکاروس (۱۹۵۸: ۴۸) به بررسی کردی سورانی گونه سلیمانیه پرداخته و نشانه‌های جمع را در این گونه /-an, -jan/ و در بعضی موارد /-at, -wat, -hat/ معرفی می‌کند. البته مکاروس مورد سومی را نیز معرفی می‌نماید که آن را حاصل تکرار و افزوده شدن یک عنصر اضافه می‌داند، مانند gagal (گاوها) که از نظر وی حاصل تکرار ga و افزوده شدن یک واحد اضافه است. اما باید خاطر نشان کرد که نشانه جمع در این مثال [-gal] است و فرایند تکرار صورت نگرفته است.

مکنزی (۱۹۶۱: ۵۰)، رخزادی (۱۳۹۰: ۱۲۸)، خو‌شناو (۲۰۱۳: ۷۳)، موشیردزیه‌یی و همکاران (۲۰۱۳: ۱۲۷)، موشیردزیه‌یی (۲۰۱۳: ۴۱-۴۲) و دیگر منابع نیز /-an/ را تکواژ اصلی جمع می‌دانند.

با بررسی داده‌های موجود و پیشینه بالا به این نتیجه می‌رسیم که تکواژ جمع /-an/ چند تکواژگونه به شرح زیر دارد:

[-an] ~ [-wan] ~ [-n] ~ [-jan]

بافت وقوع هر کدام از تکواژگونه‌ها به شرح زیر است:

[-an]: پس از اسامی مختوم به همخوان

[**-wan**]: پس از اسامی مختوم به واکه افراشته گرد پسین

[**-n**]: پس از اسامی مختوم به واکه /a/

[**-jan**]: پس از اسامی مختوم به دیگر واکه‌ها

صورت زیرساختی تکواژ جمع در مورد بالا به دلیل وقوع در بافت‌های متنوع‌تر همخوانی /**-an**/ است. در بافت‌های واکه‌ای صورت تکواژ جمع متأثر از نوع واکه است و هیچ‌یک را نمی‌توان به دلیل محدود بودن به وقوع واکه‌ای خاص زیرساختی دانست. فرایندهای اشتقاق صورت‌های روساختی این تکواژ از زیرساخت به شرح زیر هستند: در واژه‌های مختوم به همخوان، همواره [**-an**] ظاهر می‌شود و بدون هیچ تغییری به آخر این اسم‌ها می‌پیوندد، مانند:

مثال (۲)

ko.ran

ج پسر

«پسرها»

مثال (۱)

ma.tan

ج خانه

«خانه‌ها»

مثال (۴)

ma.lan

ج پرنده

«پرنده‌ها»

مثال (۳)

pja.wan

ج مرد

«مردها»

مثال (۶)

ki.tʃan

ج دختر

«دخترها»

مثال (۵)

ʃa.ran

ج شهر

«شهرها»

در واژه‌های مختوم به واکه، فرایندهایی به ترتیب زیر مشاهده می‌شود:

- حذف واکه پایه اسمی در اسم‌های مختوم به واکه افتاده پیشین /a/ مانند:

مثال (۷) $gwa.ra \rightarrow gwa.ran$

ج گوشواره گوشواره

«گوشواره‌ها»

قاعده (۱): قاعده حذف واکه افتاده پیشین

$$\left[\begin{array}{l} + \text{افتاده} \\ - \text{پسین} \end{array} \right] \rightarrow \emptyset / \text{---} + an$$

در واژه‌های مختوم به واکه افراشته گرد پسین /u/ دو حالت زیر و به تبع آن اعمال دو قاعده به صورت اختیاری ممکن است:

- درج غلت لبی نرمکامی [w] در ابتدای تکواژ جمع، مانند:

مثال (۸) $xa.nu+an \rightarrow xa.nu.wan$

ج خانه ج + خانه

«خانه‌ها»

قاعده (۲): درج [w]

$$\emptyset \rightarrow \left[\begin{array}{l} - \text{همخوانی} \\ + \text{رسا} \\ - \text{هجایی} \\ + \text{لبی} \\ + \text{پسین} \end{array} \right] / \left[\begin{array}{l} + \text{افراشته} \\ + \text{پسین} \end{array} \right] + \text{---} an$$

تبدیل واکه افراشته پسین گرد /u/ در پایان پایه اسمی به غلت لبی نرم‌کامی [w]، مانند:

مثال (۹) $ba.ru+an \rightarrow bar.wan$

ج بلوط   بلوط

«بلوط‌ها»

الگویی مشابه در مورد اسم‌هایی که به دیگر واکه‌ها (به استثنای /a/) ختم می‌شوند مشاهده می‌شود:

- درج غلت کامی [j] مانند:

tʃi.ra jan

مثال (۱۱)

ج چراغ

«چراغ‌ها»

har.me jan

مثال (۱۰)

ج گلابی

«گلابی‌ها»

haw.ʃa.ri. jan

مثال (۱۳)

ج همشهری

«همشهریان»

tʃa.qo. jan

مثال (۱۲)

ج چاقو

«چاقوها»

قاعده (۳): قاعده درج غلت کامی [j]

$$\emptyset \rightarrow \begin{bmatrix} - \text{همخوانی} \\ + \text{رسا} \\ - \text{هجایی} \\ - \text{پسین} \end{bmatrix} / [V] + \_\_\_\_\_\_ an$$

تبدیل واکه افراشته پیشین /i/ در پایان پایه اسمی به غلت کامی [j]، مانند:

ka.ni → kan. jan

مثال (۱۴)

ج چشمه چشمه

«چشمه‌ها»

قاعده تبدیل واکه افراشته پایان اسم‌ها به غلت را می‌توان به شرح زیر ارائه داد:

قاعده (۴): قاعده تبدیل واکه به غلت

$$\left[\begin{array}{l} + \text{هجایی} \\ + \text{افراشته} \end{array} \right] \rightarrow [- \text{هجایی}] / \text{---} + an$$

رایج‌ترین تکواژ جمع در کردی سورانی /-an/ است، اما در مواردی تکواژ دیگری برای نشان‌دادن جمع در کردی سورانی به‌کار می‌رود که در جدول (۲) به‌طور خلاصه به آن‌ها اشاره می‌شود.

جدول (۲) تکواژهای نشان‌گر جمع در کردی سورانی

/ -at/		تکواژ
[-at] ~ [-wat]		تکواژگونه‌ها
ba.xat ج باغ «باغ‌ها»	ʔa.Ga. wat ج آقا «آقایان»	مثال (۱۵)
<p>قاعده (۵): درج همخوان [w] در اسم‌هایی که واکه پایانی آن‌ها واکه افتاده پسین است و جمع آن‌ها با تکواژ جمع /-at/ است.</p> $\emptyset \rightarrow \left[\begin{array}{c} - \text{همخوانی} \\ + \text{رسا} \\ - \text{هجایی} \\ + \text{لیبی} \end{array} \right] / \left[\begin{array}{c} + \text{افتاده} \\ + \text{پسین} \end{array} \right] + \text{---}at$		قاعده
صورت زیرساختی:	/aGa/+ /-at/	مراحل
	↓	اشتقاق
درج همخوان [w] (قاعده ۵)	aGawat	
	↓	
صورت روساختی:	[ʔa.Ga.wat]	

۲-۲. تکواژ معرفه‌ساز

کلباسی (۱۳۶۲: ۱۹) تکواژ معرفه را [-a] و [-aka] معرفی می‌کند. کلباسی خاطر نشان می‌کند که اسمی که پس از صفت اشاره بیاید، همیشه با پسوند معرفه می‌آید و همچنین [-a] و [-aka] پس از واژه مختوم به واکه /a/ به صورت [-ja] و یا [-jaka] ظاهر می‌شوند. مکاروس (۱۹۵۸: ۴۹)، مکنزی (۱۹۶۱: ۵۰-۵۱)، رخزادی (۱۳۹۰: ۱۲۷)،

خوشناو (۲۰۱۳: ۷۱)، مشیردزه‌ای و همکاران (۲۰۱۳: ۱۲۷)، مشیردزه‌ای (۲۰۱۳: ۴۰) و نویسندگان دیگر نشانه اصلی معرفه در کردی را /-aka/ می‌دانند. حال به بررسی بافت‌های آوایی مختلفی که تکواژ معرفه‌ساز در آن‌ها حضور دارد پرداخته می‌شود.

ʃa.wa.ka مع شب «شبه (معرفه)»	مثال (۱۷)	bar.d a.ka مع سنگ «سنگه (معرفه)»	مثال (۱۶)
bi.ro.ka مع ابرو «ابروئه»	مثال (۱۹)	de.ka مع روستا «دهه (معرفه)»	مثال (۱۸)
tʃi.ra.ka مع چراغ «چراغه»	مثال (۲۱)	ħa.tʃa.ka مع بز نر «بز نره (معرفه)»	مثال (۲۰)
tʃo.la.ka.kan ج مع گنجشک «گنجشک‌ها (معرفه)»	مثال (۲۳)	fi.ro.ka.kan ج مع هواپیما «هواپیماها (معرفه)»	مثال (۲۲)
de.kan ج مع روستا «روستاها (معرفه)»	مثال (۲۵)	tre.kan ج مع انگور «انگورها (معرفه)»	مثال (۲۴)
tu.wa.ka مع می توت «توته»	مثال (۲۷)	ʃu.wa.ka مع می شوه‌ر «شوه‌ره»	مثال (۲۶)

tre.(j)aka	مثال (۲۹)	ma. si.(j)aka	مثال (۲۸)
مع انگور		مع ماهی	
«انگوره (معرفه)»		«ماهیه (معرفه)»	

صورت‌های مختلف و متناوب تکواژ معرفه‌ساز در کردی سورانی عبارتند از:

[-aka] ~ [-waka] ~ [-(j)aka] ~ [-ka] ~ [-k]

بافت‌های وقوع هر کدام از صورت‌های بالا به شرح زیر است:

[-aka]: پس از پایه مختوم به همخوان (در پایان واژه)

[-waka]: پس از پایه مختوم به واکه افراشته پسین گرد

[-(j)aka]: پس از پایه مختوم به واکه افراشته پیشین غیرگرد

[-ka]: پس از پایه مختوم به واکه غیرافراشته (در پایان واژه)

[-k]: پس از پایه مختوم به واکه غیرافراشته و پیش از تکواژی که با واکه شروع می‌شود.

بر اساس معیارهای کشف صورت زیرساختی و معیارهای تشخیص صورت انتزاعی، /-

aka/ صورت زیرساختی است. هنگامی که پایه اسمی به همخوان ختم می‌شود، هیچ

فرایندی در افزوده‌شدن تکواژ معرفه به اسم مشاهده نمی‌شود.

هنگامی که پایه اسمی به واکه افراشته ختم شود، یک غلت در ابتدای تکواژ معرفه‌ساز

درج می‌شود. غلت‌های درج‌شده دوگونه‌اند که اولی با بررسی مثال‌های (۲۶) و (۲۷) و

غلت دیگر با بررسی مثال‌های (۲۸) و (۲۹) به‌دست می‌آید. قاعده‌ای که در مثال‌های

(۲۶) و (۲۷) دخیل می‌باشد عبارت است از درج غلت [w] بعد از واکه /u/ که این

قاعده باعنوان قاعده (۶) ذکر خواهدشد و عملکرد و مراحل اشتقاق صورت

روساختی‌اش به این ترتیب است:

قاعده (۶): قاعده درج غلت [w] در اسم‌های مختوم به واکه /u/

$$\emptyset \rightarrow \left[\begin{array}{c} - \text{همخوانی} \\ + \text{رسا} \\ - \text{هجایی} \\ + \text{لبی} \\ + \text{پسین} \end{array} \right] / \left[\begin{array}{c} + \text{افراشته} \\ + \text{پسین} \end{array} \right] + \text{_____ aka}$$

صورت زیرساختی: /tu/+/-aka/

↓

درج غلت [w] (قاعده ۶): tuwaka

↓

صورت روساختی: [tu.wa.ka]

هنگامی که واکه پایانی اسم یک واکه غیرافتاده پیشین باشد، در ابتدای تکواژ معرفه‌ساز [-aka]، فرایند درج غلت [j] به صورت اختیاری رخ می‌دهد.

قاعده (۷): درج غلت [j] پس از واکه غیرافتاده پیشین

$$\emptyset \rightarrow \left[\begin{array}{c} - \text{همخوانی} \\ + \text{رسا} \\ - \text{هجایی} \\ - \text{پسین} \end{array} \right] / \left[\begin{array}{c} - \text{افتاده} \\ - \text{پسین} \end{array} \right] + \text{_____ aka}$$

صورت زیرساختی: /tre/+ /-aka/

↓

درج غلت [j] پس از واکه غیرافتاده پیشین (قاعده ۷): trejaka

↓

صورت روساختی: [tre.ja.ka]

تکواژگونه دیگری که به آن اشاره شد [ka-] است. در اشتقاق این صورت از صورت زیرساختی /-aka/، قاعده حذف واکه آغازین تکواژ معرفه‌ساز دخیل است:

قاعده (۸): قاعده حذف واکه آغازین تکواژ معرفه‌ساز پس از پایه اسمی مختوم به

واکه‌های غیرافراشته

$$\left[\begin{array}{c} + \text{افتاده} \\ - \text{پسین} \end{array} \right] \rightarrow \emptyset / V \left[- \text{افراشته} \right] + \text{ka}$$

اعمال قاعده (۸) بر مثالی که در بالا ذکر شد و ایجاد صورت روساختی [ka-]، به همراه مراحل اشتقاق آن از صورت زیرساختی بدین ترتیب است:

صورت زیرساختی: /tʃi.ra/ + /-aka/

↓

حذف واکه افتاده آغازین پسوند معرفه‌ساز (قاعده ۸)

tʃiraka

↓

صورت روساختی: [tʃi.ra.ka]

در اینجا به ارائه قواعدی می‌پردازیم که تکواژگونه [ak-] را به دست می‌دهد که پس از واژه مختوم به همخوان و پیش از واکه افتاده پسین آغازین تکواژ جمع می‌آید. این صورت هنگامی ظاهر می‌شود که تکواژ جمع و معرفه‌ساز هر دو به یک پایه اسمی افزوده شوند مانند: [bawk. ak. an]

قاعده (۹): قاعده حذف واکه افتاده پایانی تکواژ معرفه‌ساز، پیش از واکه افتاده پسین

تکواژ جمع

$$\left[\begin{array}{c} + \text{افتاده} \\ - \text{پسین} \end{array} \right] \rightarrow \emptyset / \text{ak} \text{_____} + V \left[\begin{array}{c} + \text{افتاده} \\ + \text{پسین} \end{array} \right]$$

مراحل اشتقاق این تکواژگونه از صورت زیرساختی و اعمال قاعده (۹) بدین گونه است:

صورت زیرساختی: /gɔt/ + /-aka/ + /-an/

↓

حذف واکه پایانی تکواژ معرفه‌ساز (قاعده ۹): **gɔtakan**

↓

صورت روساختی: **[gɔ.la.kan]**

در صورتی که /-aka/ بین دو تکواژ بیاید که یکی به واکه ختم شود و دیگری با واکه آغاز شود، واکه‌های این تکواژ حذف می‌شوند. قواعد مورد نیاز برای اشتقاق صورت روساختی [-k] در بخش قبلی و تحت عنوان قاعده‌های (۸) و (۹) مطرح شد. عملکرد این قواعد بر صورت زیرساختی و مراحل به شرح زیر است:

صورت زیرساختی: /tʃolaka/ + /-aka/ + /-an/

↓

حذف واکه افتاده پایانی (قاعده ۹) }
 به‌طور همزمان { حذف واکه افتاده آغازین (قاعده ۸)

tʃolakaakan

↓

tʃolakakan

↓

صورت روساختی: **[tʃo.la.ka.kan]**

۲-۳. تکواژ نکره‌ساز

نشانه نکره با اسم خاص نمی‌آید و علاوه بر ناشناس بودن، مفهوم وحدت و یگانگی را می‌رساند. کلباسی (۱۳۶۲: ۱۹) نشانه پسوند نکره را در کردی [-e] و [-ek] بیان کرده و خاطر نشان می‌کند که پسوند نکره [-ek] پس از واژه مختوم به واکه /a/ به صورت

[jek-] می‌آید. منابع دیگر از جمله مکنزی (۱۹۶۱: ۵۲) و رخزادی (۱۳۹۰: ۱۲۳) نشانه اصلی نکره در کردی را [-ek] می‌دانند.

در مثال‌های زیر به بررسی بافت‌هایی می‌پردازیم که در آن‌ها تکواژ نکره‌ساز به کار رفته است.

mam.la.ka.tek نک کشور «کشوری»	مثال (۳۱)	jakek نک یک «یکی، فردی»	مثال (۳۰)
je.tek نک دیوانه «دیوانه‌ای»	مثال (۳۳)	ro.zek نک روز «روزی»	مثال (۳۲)
ma.la.jek نک آخوند «آخوندی»	مثال (۳۵)	xwe.ri.jek نک بیکار «بیکاری»	مثال (۳۴)
maf.ka.jek نک مشک «مشکی/خیکی»	مثال (۳۷)	par.tja.je(k) نک پارچه «پارچه‌ای»	مثال (۳۶)
ja.k ek.jan ج نک یک «یکی از آن‌ها»	مثال (۳۸)		

با بررسی داده‌های بالا می‌توان به این نتیجه رسید که تکواژ نکره‌ساز در کردی سورانی

دارای تناوب‌های زیر است: [-ek] ~ [jek]

[e(k)-]: پس از پایه مختوم به همخوان (در پایان واژه)

[je(k)-]: پس از پایه مختوم به واکه (در پایان واژه)

لازم به ذکر است که حضور همخوان در انتهای تکواژ نکره‌ساز اختیاری است (مثال ۳۶).

باتوجه به معیارهای کشف صورت زیرساختی می‌توان به این نتیجه رسید که صورت زیرساختی این تکواژ /-ek/ است و صورت‌های دیگر از آن منشعب شده‌اند، زیرا درج همخوان در بافت بین دو واکه از حذف همخوان در محیط همخوانی طبیعی‌تر است. به‌طور کلی می‌توان گفت که قاعده درج [j] (قاعده ۱۰) و یک قاعده اختیاری حذف همخوان پایانی (قاعده ۱۱) در پدیدآمدن صورت‌های مختلف از این تکواژ دخیل هستند.

قاعده (۱۰): قاعده درج غلت [j] پس از پایه مختوم به واکه

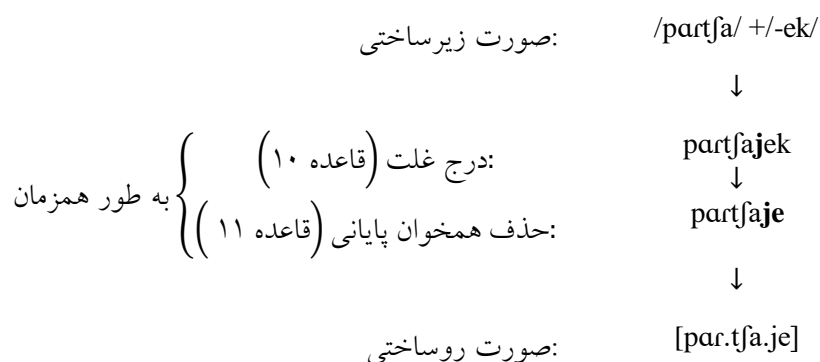
$$\emptyset \rightarrow \begin{bmatrix} - \text{همخوانی} \\ + \text{رسا} \\ - \text{هجایی} \\ - \text{پسین} \end{bmatrix} / V + \begin{bmatrix} - \text{افراشته} \\ - \text{افتاده} \\ - \text{پسین} \end{bmatrix} k$$

قاعده (۱۱): حذف اختیاری همخوان انسدادی نرم‌کامی پایانی تکواژ نکره‌ساز

$$\begin{bmatrix} + \text{همخوانی} \\ - \text{رسا} \\ - \text{پیوسته} \\ - \text{رهش تأخیری} \\ + \text{افراشته} \\ - \text{واک} \end{bmatrix} \rightarrow \emptyset / [e] \_\_\_\_\_\#$$

در این بخش مراحل اشتقاق نمونه‌ای از مثال‌های ۳۰ تا ۳۸ (که در آن هردو قاعده اعمال می‌شوند) به‌عنوان شاهد چنین قواعدی ارائه می‌شود:

۲-۴. واژه‌بست‌های شخصی اسم

رخزادی (۱۳۹۰: ۱۵۳) از «ضمایر متصل نوع اول» یاد کرده است که به اسم می‌پیوندند و مفهوم مالکیت را می‌رسانند. نمونه‌هایی از این واژه‌بست‌ها را می‌توان در اتصال به پایه اسمی مختوم به همخوان در مثال‌های زیر دید:

مثال (۳۹)	مثال (۴۰)	مثال (۴۱)	مثال (۴۲)	مثال (۴۳)	مثال (۴۴)
tʃa.w im	tʃa.w it	tʃa.w i	tʃa.w man	tʃa.w tan	tʃa.w jan
چشمم	چشمت	چشمش	چشممان	چشمتان	چشمشان

هنگامی که پایه اسمی به واکه ختم شود، در تکواژهای دستوری که با واکه آغاز می‌شوند دو فرایند مشاهده می‌شود؛ حذف واکه واژه‌بست هنگامی که واژه‌بست از یک واکه و همخوان تشکیل شده است و تبدیل واکه واژه‌بست به غلت هنگامی که واژه‌بست تنها از یک واکه تشکیل شده باشد:

مثال (۵۰)	مثال (۴۹)	مثال (۴۸)	مثال (۴۷)	مثال (۴۶)	مثال (۴۵)
bi.ro. jan	bi.ro. tan	bi.ro. man	bi.ro. j	bi.ro. t	bi.ro. m
ابروی شان	ابروی تان	ابروی مان	ابرویش	ابرویت	ابرویم

قاعده (۱۲): حذف واکه افراشته پیشین نرم /I/ در ضمائر متصل اول و دوم شخص مفرد

$$\left[\begin{array}{c} + \text{افراشته} \\ - \text{پسین} \\ - \text{ریشه زبان پیش آمده} \end{array} \right] \rightarrow \emptyset / V + \text{---}C$$

صورت زیرساختی: /biro/ +/ -im/

↓

حذف واکه افراشته غیرپسین نرم /I/ (قاعده ۱۲): **birom**

↓

صورت روساختی: [bi.rom]

قاعده (۱۳) تبدیل واکه افراشته پیشین ضمیر متصل سوم شخص مفرد به غلت [j]

$$\left[\begin{array}{c} + \text{هجایی} \\ + \text{افراشته} \\ - \text{پسین} \end{array} \right] \rightarrow \left[- \text{هجایی} \right] / V + \text{---}$$

صورت زیرساختی: /biro/ +/ -i/

↓

تبدیل واکه افراشته پیشین به غلت [j] (قاعده ۱۳): **biroj**

↓

صورت روساختی: [bi.ro.j]

۳. نتیجه‌گیری

صورت‌های اصلی و تناوب‌های آوایی تکواژهای دستوری اسم در کردی سورانی شامل تکواژهای جمع، معرفه‌ساز، نکره‌ساز و ضمائر متصل ملکی در مقاله حاضر در چارچوب واج‌شناسی زایشی تحلیل شد. تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که فرایندهای درج، حذف و تبدیل به غلت رایج‌ترین فرایندها در اتصال این تکواژها به پایه‌های اسمی هستند.

فهرست منابع

- رخزادی، علی (۱۳۹۰) *آواشناسی و دستور زبان کردی*، سندج: انتشارات کردستان.
- شقایق، ویدا (۱۳۸۹) *مبانی صرف*، تهران: سمت.
- فتاحی، مهدی (۱۳۹۰) *فرایندهای صرفی - واجی در کردی کلهری*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی دانشگاه علامه طباطبایی.
- فتاحی، مهدی (۱۳۹۴) *واج‌شناسی فعل در کردی: تحلیلی در نظریه بهینگی*، رساله دکتری زبان‌شناسی همگانی دانشگاه تهران.
- کلباسی، ایران (۱۳۶۲) *گویش کردی مهاباد*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- مدرسی قوامی، گلناز (۱۳۹۰) *آواشناسی: بررسی علمی گفتار*، تهران: سمت.

منابع کردی

- عبداللّا خوشناو، نهریمان (۲۰۱۳) *دنگسازی*، ههولنیر: ئاویر.
- موشیردزی، عهبدولواحد (۲۰۱۳) *وشه‌سازی زمانی کوردی*، ههولنیر: ئاویر.

موشیردزهی، عبدالواحد، دانا ته‌حسین محمهد، و دهرن عبدالرحمان سألح (۲۰۱۳) *فونته‌تیک و فونولوجی*، هه‌ولیر: ئاویر.

Gussenhoven, Carlos & Jacobs Haike (2011) *Understanding Phonology*, London: Hodder Education.

Kenstowicz, Michael (1994) *Phonology in Generative Grammar*, Oxford: Blackwell.

MacKenzie, D. N. (1961) *Kurdish Dialect Studies I*, Oxford: Oxford University Press.

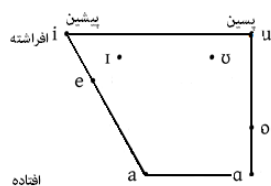
McCarus, Ernest. N. (1958) *A Kurdish Grammar: Descriptive Analysis of the Kurdish of Sulaimaniya*, New York: American Council of Learned Societies.

Odden, David (2005) *Introducing Phonology*, Cambridge: Cambridge University Press.

پیوست ۱ (جدول همخوان‌های کردی سورانی)

چاکائیی	حلقی	ملازی	نرم‌کامی	کامی	لثوی کامی	لثوی	دندانانی	لبی‌دندانانی	درلبی	
ʔ		q	g k				d t		b p	انسدادی
					d ʒ	tʃ				انسدادی-سایشی
h	ç ħ		G x		ʒ	f		z s v f		سایشی
			ŋ					n	m	خیشومی
						ɬ'	l			کناری
						r				زنشی
						r				لرزشی
					j				w	غلت

پیوست ۲ (جدول واکه‌های کردی سورانی)

۱. مکاروس این همخوان را به‌عنوان کناری لثوی معرفی کرده است در صورتی‌که در اصل، کناری لثوی نرم‌کامی شده است که در این‌جا به‌نقل از مکاروس این همخوان را در جایگاه معرفی‌شده توسط وی آورده‌ایم.